

УДК 159.964

DOI <https://doi.org/10.32782/psych.studies/2025.4.14>

ОСОБЛИВОСТІ ПОДРУЖНИХ ВЗАЄМИН, ЩО ДЕТЕРМІНУЮТЬ СУЇЦИДАЛЬНУ ПОВЕДІНКУ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Федоренко Раїса Петрівна,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри практичної психології та психодіагностики
Волинського національного університету імені Лесі Українки
<https://orcid.org/0000-0002-7905-6474>

У публікації проаналізовано специфіку повернення учасників бойових дій до родинного кола. Цей процес реінтеграції є складним та охоплює багато рівнів, включаючи психологічні, соціальні та побутові труднощі, що позначаються як на самих ветеранах, так і на їхніх близьких.

Встановлено, що бойовий досвід часто стає причиною психологічних травм, які згодом можуть трансформуватися у розлади психіки та перешкоджати повноцінній соціалізації у мирному середовищі. Вплив війни змінює поведінкові патерни особистості, що, своєю чергою, вимагає перебудови стосунків із партнером та адаптації до нових життєвих реалій.

Окрім психологічних аспектів, вагому роль відіграють фінансові чинники. Процес адаптації до цивільного ринку праці, небажання або неможливості повернутися до попередньої професії можуть спричинити тимчасові матеріальні труднощі, особливо у разі, коли військово-вслужбовець забезпечував основний дохід сім'ї.

Наукові розвідки вказують на те, що вагомою перешкодою у стосунках стають комунікативні бар'єри. Специфіка військової служби, яка базується на субординації та чіткому виконанні команд, часто унеможлиблює швидке перемикання на гнучку та емоційно відкрити модель спілкування в родині. Ситуація ускладнюється почуттям відчуженості ветерана або його свідомим небажанням ділитися травматичним досвідом задля збереження спокою близьких.

Ефективна реінтеграція вимагає комплексного підходу: залучення фахівців із ментального здоров'я, сімейної терапії та проходження реабілітаційних курсів. Водночас успіх адаптації значною мірою залежить від ресурсності самої родини, тобто її здатності проявляти толерантність та надавати емоційну підтримку в цей перехідний період.

Ключові слова: подружні взаємини, військовослужбовці, суїцидальна поведінка, травми, учасники бойових дій, сімейне життя, реінтеграція, родина.

Fedorenko Raisa. Features of friendly interactions that determine suicidal behavior of participants in combat actions

The publication analyzes the specifics of combatants returning to the family environment. This reintegration process is complex and multidimensional, encompassing psychological, social, and domestic challenges that impact both the veterans and their relatives. It has been established that combat experience often causes psychological trauma, which may subsequently transform into mental disorders and impede full socialization in a peacetime environment. The impact of war alters an individual's behavioral patterns, which, in turn, necessitates a restructuring of relationships with a partner and adaptation to new life realities.

In addition to psychological aspects, financial factors play a significant role. The process of adaptation to the civilian labor market, as well as an unwillingness or inability to return to a previous profession, can cause temporary financial difficulties, particularly in cases where the service member was the family's primary earner.

Scientific research indicates that communication barriers constitute a significant obstacle in relationships. The specifics of military service, based on subordination and the strict execution of commands, often make it difficult to quickly transition to a flexible and emotionally open

model of family communication. The situation is exacerbated by the veteran's sense of alienation or a conscious reluctance to share traumatic experiences in order to protect their loved ones.

Effective reintegration requires a comprehensive approach: the involvement of mental health professionals, family therapy, and participation in rehabilitation courses. At the same time, the success of adaptation largely depends on the resilience of the family itself – its ability to demonstrate tolerance and provide emotional support during this transitional period.

Key words: marital relations, military personnel, suicidal behavior, injuries, combatants, family life, reintegration, family.

Постановка проблеми. Процес реадптації військовослужбовців до умов цивільного існування визначається як багатокомпонентне явище, що супроводжується низкою психосоціальних та побутових труднощів, впливаючи на функціонування всієї родинної системи. В умовах воєнного стану українські сім'ї зазнають впливу екстремальних стресорів, таких як перманентна тривога, зміна місця проживання, сепарація та комунікативні перешкоди, що зумовлює необхідність трансформації моделей міжособистісної взаємодії.

У цьому контексті проблематика реінтеграції набуває особливої гостроти, а пріоритетним напрямом психологічної практики стає розробка механізмів полегшення соціалізації комбатантів. Оскільки значна частина ветеранів демонструє низький рівень адаптаційного потенціалу для автономного відновлення соціальних зв'язків, виникає нагальна потреба у фаховому психологічному супроводі. Критичність ситуації підкреслюється неофіційними статистичними даними щодо високого рівня суїцидальної активності серед військовослужбовців як під час несення служби, так і в постбойовий період.

Метою дослідження є аналіз психологічної проблеми подружніх взаємин, що детермінують суїцидальну поведінку учасників бойових дій.

Результати дослідження. Глибоке висвітлення деструктивної людської поведінки, а саме вчинення самогубства, досить широко репрезентоване у наукових дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених різних галузей знань, серед яких, зокрема, Я. Гошовський, С. Жабокрицький, В. Москалець, Р. Федоренко, А. Тищенко, С. Яковенко, Є. Вроно. У контексті вивчення особливостей побудови стабільних подружніх взаємин заслуговують на увагу праці українських психологів, таких як: Р. Федоренко, М. Мушке-

вич, Л. Магдисюк, Х. Цьомик, О. Кочарян, О. Хіль, Г. Єщенко та інші [1].

Фахівці у сфері ментального здоров'я визначають психологічну адаптацію як ключовий виклик процесу реінтеграції. Повернення із зони бойових дій часто корелює з розвитком посттравматичного стресового розладу (ПТСР), депресивних станів та підвищеної тривожності. Симптоматика цих розладів, що включає інсомнію, невмотивовану агресію, гіперпильність та соціальну ізоляцію, стає значною перешкодою для відновлення повноцінних сімейних стосунків. Зокрема, емоційна дисрегуляція та схильність до уникнення травматичних спогадів ускладнюють комунікацію з близькими [2].

Період відсутності військовослужбовця неминуче призводить до трансформації рольової структури сім'ї та перерозподілу функціональних обов'язків. Вимушена адаптація, під час якої партнер або батьки перебирають на себе лідерські функції та відповідальність за прийняття рішень, формує нові усталені патерни взаємодії. Тому процес реінтеграції часто супроводжується рольовими конфліктами, зумовленими резистентністю членів родини до відновлення попередньої ієрархії та небажанням поступатися набутою автономією в управлінні сімейними справами [3].

Науковці констатують поширеність явищ соціальної самоізоляції та дистанціювання від близького оточення серед демобілізованих військовослужбовців. Почуття екзистенційної відчуженості у мирному соціумі виникає внаслідок дисонансу між екстремальним бойовим досвідом та буденними реаліями цивільного життя. Цей бар'єр у порозумінні стає підґрунтям для розвитку депресивної симптоматики та поглиблення почуття самотності, що створює серйозну загрозу цілісності сімейних зв'язків [4].

Процес реінтеграції учасників бойових дій визначається як білатеральна взаємо-

дія, успішність якої залежить від синергії зусиль самого ветерана та членів його родини. Фундаментом для подолання адаптаційних бар'єрів та відновлення функціональності сімейної системи слугують налагодження конструктивної комунікації, емпатійне сприйняття та взаємна психоемоційна підтримка [5].

Згідно з психологічними дослідженнями, реінтеграція військовослужбовців у сімейний простір після тривалої ізоляції в умовах бойових дій інтерпретується як складний, поліструктурний процес. Він виходить за межі суто фізичного повернення, охоплюючи комплексну реадаптацію до цивільного соціуму, ревіталізацію емоційних контактів та гармонізацію побутово-соціальної сфери. На цьому етапі військовослужбовці та їхні родини стикаються зі спектром дезадаптивних чинників, що здатні деструктивно впливати на міжособистісну взаємодію та загальний рівень сімейного благополуччя [3; 4].

Критично важливим викликом поствоєного періоду є забезпечення економічної стабільності. Демобілізовані військовослужбовці часто стикаються з бар'єрами під час реінтеграції у цивільний ринок праці через невідповідність набутих військових компетенцій актуальним запитам роботодавців та тривалість процесу професійної переорієнтації. Фінансова невизначеність виступає потужним стресогенним фактором, що дестабілізує сімейну систему. Відсутність швидкого працевлаштування провокує зростання конфліктності, формування комплексу меншовартості та втрату впевненості у майбутньому, що має деструктивний вплив на міжособистісні стосунки в родині [6].

Вагомим фактором дезадаптації є соматичні наслідки участі у бойових діях, що охоплюють широкий спектр фізичних уражень: від сенсорних порушень до дисфункцій опорно-рухового апарату. Наявність фізичних обмежень не лише вимагає медичного догляду, що створює додаткове навантаження на сімейну систему, але й негативно корелює із самооцінкою ветерана, виступаючи каталізатором депресивних розладів та внутрішньосімейних конфліктів [1].

Згідно з висновками психологів, перехід від суворо регламентованого військового

середовища з чіткою ієрархією до умов цивільного життя часто супроводжується кризою ідентичності. Втрата зв'язку з референтною групою побратимів може формувати у демобілізованих осіб відчуття соціальної дезінтеграції та непотрібності [2].

Наслідком цього стає свідомо соціальна ізоляція та уникнення комунікації з цивільним оточенням через відчуття нерозуміння специфіки пережитого досвіду. Така поведінкова стратегія призводить до поглиблення почуття екзистенційної самотності та емоційного відчуження навіть у колі сім'ї, провокуючи дисгармонію у подружніх стосунках через неусвідомлення партнером глибини психологічних трансформацій особистості ветерана [7].

Науковий інтерес дослідників зосереджено на феномені суїцидальної поведінки серед комбатантів. Томас Джойнер (Thomas Joiner) у межах інтерперсональної теорії суїциду постулює, що критичними детермінантами аутоагресії є відчуття соціальної депривації (ізоляції) та сприйняття власної особистості як обтяжливого фактора для близького оточення («тягаря»). У ветеранському середовищі інтенсивність цих переживань часто корелює з наявністю сімейних дисфункцій [4].

Згідно з емпіричними даними Вільяма Фейга (William Feig), процес реінтеграції учасників бойових дій нерідко ускладнюється емоційною дистантністю. Комунікативні бар'єри в родині, зокрема нерозуміння психологічного стану ветерана чи уникнення обговорення травматичного досвіду, призводять до відсутності належної підтримки. Це поглиблює почуття ізоляції, що, відповідно до моделі Джойнера, виступає вагомим пре диктором суїцидальної ризику [6].

У працях Бредлі Карсона (Bradley Carson) акцентовано увагу на зростанні конфліктогенності в сім'ях військовослужбовців після тривалих ротацій. Наслідки бойового стресу трансформуються у психоемоційну лабільність, що проявляється через агресивну поведінку або емоційне відчуження. Така динаміка може провокувати прояви вербального чи фізичного насильства, що, за висновками Стенлі Котта (Stanley Cott), значно підвищує ймовірність розвитку депресивних розладів та суїцидальних ідеацій [5].

Апелюючи до теорії сімейного стресу Рубена Хілла (Reuben Hill), можна стверджувати, що тривала сепарація (відсутність) одного з членів родини дестабілізує сімейну структуру, суттєво ускладнюючи процес реадаптації. Дослідження Лінди Скарпелли (Linda Scarpella) верифікують тезу про те, що розлучення або загроза дезінтеграції сім'ї є критичним фактором суїцидальної небезпеки серед ветеранів, особливо впродовж перших двох років після демобілізації [4].

Незважаючи на потенційні дезадаптивні фактори, родина залишається фундаментальним ресурсом психологічного відновлення ветеранів. У працях Карла та Спірмена (Carl & Spearman, 2020) обґрунтовано, що емоційна підтримка з боку близького оточення виступає ключовою детермінантою успішного подолання наслідків бойового стресу та ресоціалізації у мирному житті. Емпіричні дані, отримані Піткером (Pitker, 2015), верифікують позитивний вплив спеціалізованих програм підтримки: подружжя, залучені до таких інтервенцій, демонструють нижчий рівень конфліктогенності та вищу резильєнтність до стресових чинників [3].

З огляду на вагому роль сімейного фактора в адаптаційних процесах, наукова спільнота пропонує спектр заходів, спрямованих на консолідацію родинних стосунків. Лестер та співавтори (Lester et al., 2010) акцентують на дієвості сімейної терапії як інструменту оптимізації комунікативних патернів між комбатантами та їхніми родичами. Водночас дослідження Сефтона (Sefton, 2018) підтверджують ефективність психоедукаційних програм із розвитку емоційного інтелекту та стрес-менеджменту, які сприяють підвищенню адаптаційного потенціалу, покращенню взаєморозуміння та мінімізації ризиків виникнення сімейних конфліктів [4; 5].

Узагальнюючи вищевикладене, реінтеграцію військовослужбовців у сімейний простір слід розглядати як складний, багатовекторний процес, що вимагає толерантності, емпатії та системної фахової підтримки. Застосування комплексного підходу дозволяє нівелювати негативні наслідки військового досвіду та сприяє гармонізації внутрішньосімейного клімату [7].

Аналіз результатів дослідження.

Експериментальною базою дослідження став центр сімейної психології «Щаслива сім'я», на базі якого респонденти проходили курс навчання. До вибіркової сукупності увійшло 30 осіб (15 подружніх пар), які є мешканцями м. Луцька та Волинської області. Аналіз демографічних показників засвідчив, що всі респонденти перебувають у зареєстрованому шлюбі: абсолютна більшість чоловіків (13 осіб) та жінок (12 осіб) – у першому, решта (2 чоловіків та 3 жінки) – у повторному. Дослідження реалізовувалося упродовж 2024–2025 років.

Діагностику сімейної ситуації здійснено за допомогою комплексу вербальних та проєктивних методик [4]. Метою їх застосування був всебічний аналіз подружніх інтеракцій, зокрема оцінка рівня задоволеності шлюбом, специфіки комунікації, емоційного мікроклімату в родині, а також виявлення суїцидальних предикторів у респондентів.

Перший етап аналізу передбачав оцінку рівня задоволеності подружніми стосунками. Отримані дані демонструють гендерну диференціацію оцінок: чоловіки виявляють вищий рівень задоволеності шлюбом (21%) порівняно з жінками (15%). До категорії середнього (перехідного) рівня задоволеності віднесено 53% чоловіків та 48% жінок. Водночас показники дисгармонії у стосунках (неблагополучні шлюби) є вищими серед жінок (37% проти 26% у чоловіків).

Кореляційний аналіз психологічного клімату в сім'ях комбатантів виявив тісний взаємозв'язок між задоволеністю шлюбом та загальною емоційною атмосферою. Встановлено, що у 88% пар із низьким рівнем задоволеності стосунками фіксується несприятливий психологічний клімат. Показово, що чоловіки схильні оцінювати психологічний клімат у сім'ї дещо позитивніше, ніж власну задоволеність шлюбом.

На етапі скринінгу суїцидальних тенденцій було виявлено групу ризику. За результатами діагностики, троє респондентів продемонстрували показники в діапазоні 39–45 балів, що вказує на наявність суїцидальної схильності. Ще двоє досліджуваних отримали критично високі результати (46 і 47 балів), що свідчить про

високий ризик вчинення суїцидальних дій. Виявлені показники актуалізують необхідність термінової психокорекційної інтервенції та посиленого моніторингу стану цих осіб як з боку фахівців, так і з боку сімейного оточення.

Детальний аналіз сімейного контексту респондентів із вираженими суїцидальними тенденціями засвідчив домінування низького рівня задоволеності шлюбом (78% чоловіків та 82% жінок). Решта опитаних цієї групи (22% чоловіків і 18% жінок) оцінили свої стосунки як перехідні. Показово, що в даній категорії не зафіксовано жодного випадку повної задоволеності шлюбом. Паралельно встановлено, що подружжя з групи суїцидального ризику характеризуються несприятливим психологічним кліматом середнього та високого рівнів вираженості.

Отримані емпіричні дані підтверджують наявність тісної кореляції між деструктивною поведінкою та внутрішньосімейною ситуацією. Важливо підкреслити, що серед респондентів із високим рівнем задоволеності шлюбом та сприятливим сімейним кліматом не виявлено ознак суїцидальної схильності.

Оцінка рівня агресивності загальної вибірки показала, що 43% досліджуваних мають високий рівень агресії, 46% – середній, і лише 11% – низький. Особливої уваги заслуговує той факт, що респонденти із суїцидальними намірами продемонстрували переважно низькі та середні показники зовнішньої агресії. Це дозволяє інтерпретувати їхній стан як схильність до аутоагресії (спрямування деструктивних імпульсів на власну особистість).

Застосування методики «Незакінчене речення» дозволило виявити специфіку ставлення респондентів до життя та партнерства. Якісний аналіз підтвердив суїцидальний ризик у певній категорії чоловіків через нівелювання цінності життя (сприйняття його як «безрадісного існування», фіксація на побутових конфліктах, неможливість реалізації бойового братерства). Також в обох статтях зафіксовано незадоволеність інтимно-сексуальною сферою, що корелює із загальною низькою оцінкою якості шлюбу [7].

Вагомим результатом стало виявлення впливу соціокультурних детермінант:

прихильність до жорстких традиційних стереотипів маскуліності підвищує вразливість чоловіків до суїцидальної поведінки. Кумулятивний ефект негативних чинників (нестабільність сімейної системи, емоційна лабільність, неадекватна самооцінка) суттєво збільшує ймовірність виникнення суїцидальних ідеяцій у діючих військовослужбовців.

Згідно з даними опитування жінок, наслідками дезадаптації чоловіків часто стають алкоголізація та конфліктність. Водночас виявлено, що високий рівень довіри та дружніх стосунків у парі сприяє конструктивному прийняттю дружинами поточної ситуації (зокрема, тривалої відсутності чоловіка) як тимчасового етапу. Усвідомлення жінкою того факту, що агресія партнера є проявом посттравматичного стану, а не особистої неприязні, сприяє збереженню сім'ї. Такі родини демонструють вищу адаптивність, мобілізуючи внутрішні ресурси або звертаючись за зовнішньою фаховою допомогою.

Аналіз отриманих результатів підтверджує пряму кореляцію між якістю довірливих стосунків та адаптаційним потенціалом сім'ї. Виявлено, що високий рівень партнерської довіри та дружніх взаємин, сформованих до мобілізації, є предиктором конструктивного прийняття дружинами нової реальності та надання ефективної підтримки чоловікам з урахуванням їхніх поведінкових трансформацій.

Встановлено, що сім'ї з високим індексом задоволеності шлюбом демонструють вищу резильєнтність: вони оперативніше та з меншим емоційним навантаженням долають кризові явища, використовуючи стратегії спільного вирішення проблем. Натомість у дисфункціональних сім'ях (із низьким рівнем задоволеності) фіксується тенденція до стигматизації поведінки ветерана, зокрема звинувачення у пасивності та невиконанні сімейних ролей. Відсутність емпатії та прийняття у таких родинях поглиблює почуття провини та соціальної дезінтеграції, що суттєво підвищує ризик виникнення суїцидальних намірів.

Висновки. Проведене комплексне дослідження дозволило констатувати, що якість сімейних стосунків є визначальним фактором у процесі реінтеграції військовослужбовців. Виявлено діаметрально проти-

лежні стратегії адаптації залежно від рівня задоволеності шлюбом. Сім'ї з високими показниками задоволеності характеризуються резильєнтністю, взаємопідтримкою та адекватним сприйняттям дружинами емоційних станів чоловіків. Натомість у сім'ях із низькою задоволеністю переважають взаємні звинувачення (зокрема, у пасивності та невиконанні обов'язків), що блокує адаптаційні механізми.

Ключовим результатом дослідження є встановлення тісного взаємозв'язку між дисфункціональністю сім'ї та ризиком суїцидальної поведінки. Доведено, що сприятливий психологічний клімат виконує протективну функцію: серед ветеранів із

гармонійних сімей суїцидальних схильностей не зафіксовано. Водночас поєднання емоційної нестабільності, низької самооцінки та конфліктної атмосфери в родині виступає каталізатором суїцидальних думок, що часто супроводжується алкоголізацією та агресією.

Отримані дані мають високу практичну цінність для розробки стратегій психологічної допомоги. Подальші наукові пошуки доцільно спрямувати на створення програми психокорекції, орієнтованої на нівелювання суїцидальних тенденцій, навчання конструктивних моделей взаємодії та сприяння успішній соціальній адаптації комбатантів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Психологічна допомога учасникам бойових дій та їх сім'ям : колективна монографія / М. І. Мушкевич, Р. П. Федоренко, А. П. Мельник та ін. Луцьк : Вежа-Друк, 2025. 512 с.
2. Психологія екстремальності та психопрофілактика психічної травми й суїцидальних намірів : навчально-методичний посібник / Л. І. Магдисюк, Р. П. Федоренко, А. П. Мельник та ін. Луцьк : Вежа-Друк, 2021. 236 с.
3. Психологічний супровід військовослужбовців, які виконують службово-бойові завдання в екстремальних умовах: методичні рекомендації / Я. В. Мацегора, І. В. Воробйова, О. С. Колесніченко, І. І. Приходько. Харків : НА НГУ, 2015. 69 с.
4. Федоренко Р. П. Психологія суїциду. 2-ге вид., змін. та доповн. Луцьк : Вежа-Друк, 2023. 520 с.
5. Сила дихання: психологічні засоби відновлення : навчально-методичний посібник / Л. І. Магдисюк та ін. Луцьк : Вежа-Друк, 2022. 120 с.
6. Федоренко Р. П. Психологія сім'ї : навчальний посібник. Луцьк : Вежа-Друк, 2024. 628 с.
7. Психологічна допомога учасникам АТО та їх сім'ям : колективна монографія / за заг. ред. М. Мушкевич. 2-ге вид., змін. та доповн. Луцьк : Вежа-Друк, 2016. 356 с.

REFERENCES:

1. Psykholohichna dopomoha uchasnykam boiovykh dii ta yikh sim'iam [Psychological assistance to combatants and their families]: kol. monohr. / M. I. Mushkevych, R. P. Fedorenko, A. P. Melnyk ta in. (2025). Lutsk : Vezha-Druk, 512 p. [in Ukrainian].
2. Psykholohiia ekstremalnosti ta psykhoprofilaktyka psykhičnoi travmy y suitsydalnykh namiriv [Psychology of extremism and psychoprophylaxis of mental trauma and suicidal intentions]: navch.-metod.posib / L. I. Mahdysiuk, R. P. Fedorenko, A. P. Melnyk ta in. (2021). Lutsk : Vezha – Druk, 236 p. [in Ukrainian].
3. Psykholohichniy suprovid viiskovosluzhbovtziv, yaki vykonuiut sluzhbovo-boiovi zavdannya v ekstremalnykh umovakh: metodychni rekomendatsii [Psychological support for military personnel performing combat missions in extreme conditions] / Ya. V. Matsehora, I. V. Vorobiova, O. S. Kolesnichenko, I. I. Prykhodko. (2015). Kharkiv : NA NHU, 69 p. [in Ukrainian].
4. Fedorenko, R. P. (2023). Psykholohiia suitsydu [Psychology of suicide] : Vyd. 2-he, zmin. ta dopovn. Lutsk: Vezha-Druk, 520 p. [in Ukrainian].
5. Syla dykhannia: psykholohichni zasoby vidnovlennia [The Power of Breath: Psychological Tools for Recovery] : navch.-metod. posib. / L. I. Mahdysiuk ta in. (2022). Lutsk: Vezha-Druk, 120 p. [in Ukrainian].

6. Fedorenko, R. P. (2024). Psykholohiia simi [Family psychology]: navch. posib. Lutsk: Vezha-Druk, 628 p. [in Ukrainian].

7. Psykholohichna dopomoha uchasnykam ATO ta yikh simiam (2016). [Psychological assistance to ATO participants and their families] : kol. monohr. / za zah. red. M. Mushkevych 2-he vyd. zmin. ta dopovn. Lutsk: Vezha-Druk, 356 p. [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 03.12.2025

Дата прийняття статті: 26.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025